

Mit ér a népi kultúra a globalizáció korában?

Úgy is kérdezhetném, ér-e még valamit, hisz köztudott, akár közhelynek is mondható, hogy néhány éve, amilyen mértékben a globalizáció teret hódított, úgy jelent meg és terebélyesedik társadalmunkban, a társadalmakban az értékrendzavar és sokakban az ezt kísérő félelem. Elhangzanak ún. megnyugtató vélekedések, melyek szerint mindig is létezett globalizáció, és példának – olvastam ilyen reflexiót – a kereszténység elterjedését, a görög kultúra hatását hozzák fel. Az én tisztem nem az, hogy pálcát törjek az állítás igaz volta vagy igaztalansága fölött, de annyit megjegyezhetek, hogy mindkét kultúrjelenség a nemzeti kultúrák megtermékenyítője volt inkább, mintsem irtója, pusztítója.

Én az értékrendzavart abban látom, hogy egyre többen érzik úgy, valamiféle másfajta kultúra felé kellene fordulni, az önkifejezésnek valami más útját kellene keresni. A nemzeti kultúra úgy egészében, benne a népi kultúra sajátosan, mintha szégyellni valóvá fokozódott volna le. Sajnálattal tapasztalom azonban, hogy ebben a mentális tünetegyüttesben, amibe egy jó évtizede belecsúsztunk, a műveltségi hierarchia megingása nemcsak a népi kultúra megítélését érinti, hanem a magas műveltséget is: a zenét, színházat, filmművészetet, irodalmat stb. A probléma természetesen sokkal összetettebb, mint amilyenek így, sarkítva, tűnik.

Cseresznyés kert-szindróma?

Persze én most a népi kultúra szokatlan (vagy csak úgy tűnik, hogy szokatlan?) új helyzetéről próbálok szólni:

– Arról, hogy megérdemli-e a nemzeti kultúrából való számkivetettséget?

– Arról, hogy új keletű-e számkivetettsége?

– Arról, hogy valóban számkivetett-e, mint gondoljuk, vagy „vannak vidékek”, Kányádi szövegeivel élve, ahol továbbra is megbecsült?

– Arról, hogy hogy állunk mi magyarok ezzel a kérdéssel, és hogyan vélekednek mások? Csak a mi kultúránkat veszélyezteti-e a globalizáció, vagy másokét is?

– Arról, hogy a népi műveltséghez való viszonyulásunk lehet-e több, mint egyféle nosztalgia tárgya? Szóval valami olyasmi-e, mint ama „cseresznyés kert”, amiről Csehov drámát írt? Olyan alapérzés-e, amit Andrejevna elszegényedett nemesasszony megélt, amikor az új tulajdonos, aki egyébként megígérte, hogy nem bántja a cseresznyefákat, sorra kivágatta azokat, amikor a tinta még meg sem száradt az adásvételi szerződésen? A nemesasszony minden fát megsiratott, mert mindenikhez a múltja kötődött, tehát sorra-sorra múltjának egy-egy része pusztult el, de kivágásukat már nem akadályozhatta meg.

– Arról, hogy a népi kultúrának, mindezek ellenére, van-e, lehet-e üzenete, és hogyan üzen az új évezred emberéhez, magyarjához is? Vagy a globalizáció szennyvizével mindent kiöntünk, ami sajátos arculatunkat hordozta és hozza?

Ezek a tünetek, kérdések engem arra készítenek, hogy időről időre újragondoljam: az a kultúra, amit népinek nevezünk, és amiről azt tanultuk és valljuk, hogy „egész nemzeti műveltségünknek is mindenkor szerves tartozéka”,¹ anakronisztikussá vált-e egyértelműen? Az az óriási tudás és élettapasztalat, amit a népi műveltség ölel fel és foglal magában, csak úgy semmivé,

¹ Katona Imre: *A folklór és folklorisztika általános problémái. = A magyar folklór.* Szerkesztette Voigt Vilmos. Bp. 1998. 33.

kulturális üledékké válhat-e? Szóval teljesen eljárt volna fölötte az idő, valóban a huszonnegyedik óráját éli, mint szokás mondani, az a kultúra, amit sokan tanulmányozunk, már egyértelműen csak a múlté?

Hamu és parázs

Mai vívódásaink megértéséhez talán nem árt, ha visszapillantunk a múltba és megkeressük, mikor és hol döbbsentek rá a folklór mélységére és értékére.

Nos, akkor és ott, amikor és ahol elvesztette magától értetődő létét. Ez pedig a 18. századi Angliában történt, és nem véletlen, hisz az iparosodás, városiasodás, más szóval a kapitalizmus fejlődése olyan szintre jutott, mely láthatóvá tette a népművészet, a kézművesség, a háziipar hanyatlását, az értékrendzavart. Ez a jelenség fokozatosan terjedt, megszűnt földrajzi jellege, mindig ott és akkor jelent meg, ahol és amikor a gazdasági, társadalmi változások megteremtették a feltételeit.

„A 19. században az iparosodó és erősen mobilizált társadalomban jött létre a közösségnek az a mítosza, amit a *hagyomány*, a *stabilitás*, az *egymásrautaltság* és a *kollektív emlékezet* fogalmakkal írtak körül. Az urbanizált és az ipari termelésre szakosodott nyugati társadalmak tagjai úgy érezték, hogy elvesztettek valamit: elvesztették a múltjukat, megszakadt az emlékezés folyama, a társadalom megszűnt »emlékezet-társadalom« lenni. Ez az emlékezetkiesés-illúzió hozta felszínre a »népi kultúra értékeit«, ez éltette a paraszti társadalom iránti felfokozott érdeklődést, ez vonzott művészeket, tudósokat, kutatókat, hogy egy általuk már nem ismert világot a feledés homályából előhívjanak.”² Míg korábban és elsőként az angol Thomas Percy püspök mondta ki, hogy a társadalom perifériáján hatalmas művészi kincs létezik, amit meg kell menteni, később ugyanez az eszme már Franciaországban, Németországban jelenik meg Rousseau, illetve Herder révén. A 19. században eljut Magyarországra, a többi közép- és kelet-európai országba, Oroszországban a szlavofil mozgalom által válik ismertté. Az első és a második világháború nyomán bekövetkezett gazdasági, politikai, társadalmi változások újabb és újabb kiszorító tényezői a népi kultúrának: ismét felborul a hagyományos paraszti értékrend, sérül a kultúra, az identitástudat, a munkamorál, vallási és erkölcsi meggyőződés, még hátrább szorul az a tudás, amelyre évszázadokon keresztül szükség volt. És innen már csak egy lépés választott el a csaknem gátszakadásként ránk zúduló amerikanizálódástól, a globalizációtól, mely még inkább mélyítette értékrendzavarunkat, kultúránkat féltő aggodalmainkat. Az EU-ba való bejutás távlata mindennek csak szerves folytatása (eme szindróma a média által forgalmazott kérdések, aggodalmak, reklámok, értelmezések özönében érhető tetten a legjobban).

A népi kultúra evolúciójának/involúciójának alapján (amit pontosítam csupán) a múlt műveltségét illetően úgy fogalmazok, hogy ami hamu, az már nem visz előre, de azért még érték. Viszont hittel vallom, hogy ami parázs, és ebből még van, az beépül és beépíthető az ezredforduló emberiségének is a világszemléletébe: példa és hivatkozási alap lehet a gazdasági, társadalmi élet szervezésének sok-sok területén, kifejezheti a modern ember lelkiségét, és nyújthat számára egészen összetett esztétikai örömet is. De látásmódot is nyújthat a modern világ jelenségeinek felismerésére és megértésére. Számomra megnyugtató, hogy szemléletemben nem vagyok egyedül. Hitemet újra történelmi példákra és sok-sok feljegyzésemre, megfigyelésemre alapozom.

² Tóth G. Péter: *A „közösség”. Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és felszámolása. = Közösség és identitás.* Szerk. Pócs Éva. Bp. 2002. 9.

„Kicsoda ön?”

Induljunk el egy olyan kérdéskörből, mint a nemzeti identitás és identitástudat.

Bármennyire is vitatott fogalmak és idejétnak nyilvánított érzésvilág, mégis, minden uniós törekvés és globalizációs folyamat ellenére a nemzeti identitás és identitástudat megőrzése továbbra is fontos törekvés a nagy és kis nemzetek számára egyaránt. Meglátásomban igen csak megerősített Gángó Gábor előadása:³ „Korunk fejleményei – világított rá az előadó – cáfolják azt a vélekedést, hogy a nacionalizmus csupán átmeneti korjelenség lett volna.” Az okokat keresendő arra a következtetésre jut, hogy „számos modernitás előtti, ún. premodern kulturális és etnikai kötelék ismét megerősödött, még a fejlett nyugati társadalmakban is”. És a közismert példák sokaságát vonultatja fel: az amerikai életforma kultusza jellegzetesen fehér kultúrának őrizte meg az Egyesült Államokat, Kanada Québec tartományában a francia népesség nem szűnik meg harcolni nemzeti jogaiért a jóléti demokrácia keretei között sem. Nyugat-Európa társadalmának is – mutat rá Gángó – „szembe kellett nézniük azzal, hogy a francia, brit, spanyol stb. államhoz való ragaszkodás és lojalitás nem feltétlenül jelenti a többségi vagy domináns nemzettel való azonosulást is egyben. A breton, a skót, a walesi, a baszk, a katalán nemzeti mozgalmak újjáéledése a második világháború után jól jellemzi e folyamatokat.” Gángó Gábor külön felhívja a figyelmünket arra, hogy „e mozgalmak stabil, jóléti államokban mennek végbe, az etatista nemzetállam ellen fellépve követelnek nagyobb kulturális és közgazdasági mozgásteret”.

Kortárs világunk eme jelenségei alapján, melyek egyazon erővonal mentén működnek, mindig kétséggel reflektáltam ama hazai, elsősorban román, de magyar részről is elhangzott véleményre, mely szerint a román–magyar konfliktusra az ország gazdasági helyzetének javulása fogja hozni a terápiát.

Visszatérve a korábbi gondolatmenethez, Gángó úgy fogalmaz, hogy „a modern nemzet eszméje kétszáz év múltán elevebb, mint valaha”.

Mindezek a jelenségek tehát a világ számos más közösségére jellemzőek. Ám bennünk, magyarokban a nemzettudat valami különös, rejtett energiaként is munkál. Egy igen érdekes partikuláris példára gondolok.

Olvastam egy szociológiai tanulmányról (sajnos nem magát a tanulmányt), amit a két világháború között írtak Amerikában. A történet arról szól, hogy egy Európából Amerikába tartó személyszállító hajó utasai között az új világ felé közeledve kérdőíveket osztottak ki, és a kérdések legelején ez állt: *Kicsoda ön?* És sorra választottak az utasok, hogy tanár, mérnök, orvos, lelkész, kőműves, ilyen mester, olyan szerelő stb. Csupán valakik, csaknem egymástól függetlenül és nem kevesen, mind azt vallották, hogy *magyar*.

Tehát a hajó utasai között voltak olyanok, akik számára az azonosság meghatározásában fontosabb volt az, amibe beleszülettek, aminek a háttere egy tudat, kultúra és nyelv, és nem az, amit később sajátítottak el, amivel megélhetésüket biztosítani tudják vagy akarják. És ezek a valakik magyarok voltak! A hajó utasai így a *Kicsoda ön?* kérdés szerint két csoportra oszlottak: magyarokra és mindenféle mesterséget gyakorlóakra. Külön kutatási téma lehet, hogy miért történt így. Mi motiválja nemzetiségünk kinyilatkoztatását akkor, amikor mindenki más épp ezt mellőzi.

A kérdés számomra az: mitől magyar a magyar? A magyar identitás kijelentése érzelmi indítatású kinyilatkoztatás-e, vagy alapja is van, illetve kell hogy legyen? És az is, hogy az iden-

³ Gángó Gábor *A népek életéről és haláláról* c. előadása a Mindentudás Egyeteme Duna Televízió által közvetített műsorában hangzott el 2003. március 17-én. Letölthető a www.mindentudas.hu honlapon.

titás megvallása magyar sajátosság-e csupán, „magyar hőbörgés”-e, ahogy épp néhány közülünk való állítja, vagy másoknál is tapasztalható? Noha válaszunk már van, próbáljuk továbbmélyíteni a problémát.

Eme kérdéskör megválaszolásához újabb kérdések sorát fogalmaznám meg.

Szükség van-e az új évezred hajnalán sajátos arculatunk újra és újra megfogalmazására? Vagy jó az, amilyenek megismertek bennünket, és megismertük mi magunkat? A szabványosító Európában lesz-e még szükség egyéni, sajátos színre? Vagy ettől arrafelé elvegyülhetünk a nagy tégelyben? (Ma is elborzadok, mikor Mao Kínájának a mindennapi ruházatig elmenő uniformizált társadalmára gondolok.)

Ha szükség lesz a saját arculatra – márpedig szükség lesz: az eddigi sejtések, de még inkább az ezutáni példák erről fognak szólni –, támaszkodhatunk-e a népi kultúrára, egyáltalán beépíthető-e és be kell-e épüljön a magas, modern műveltségbe az a kultúra, amiről többen úgy vélik, hogy már a múlté, vagyis elavult? De fontos-e egyáltalán a múlt, a múlt tudása, az emlékezés, a gyökerek, vagy netán gyökér nélküliek is lehetnénk, mint a műfenyő? Amiről nemcsak az derülne ki, hogy élettelen, hanem az is, hogy öntisztulásra képtelen. Akkor meg a por lepi be.

Mindezekre válaszolhatnék az egyszerű igenek sorával: igen, szükség van, igen, integrálható, igen, fontos a múlt ismerete és így tovább. Csakhogy alig lennék több egy nosztalgizáló szónoknál.

Inkább a jelen egyik nagyon érdekes jelensége felé fordulok.

Köztudott, hogy Közép- és Kelet-Európa „uniós lázban” él, az eszményi vagy eszményített Európába jutás vágyával telnek éveink. A kivizsgálások és bizonyítások sora váltja egymást. Az átlagember mindebből a nagy igyekezetből alig lát, ért valamit. Annál kevesebben tudják, hogy a bizonyítási csomagba a kultúra, a nemzeti kultúra is be van kalkulálva. És ennél is kevesebben azt, hogy ebben az „alcsomagban” a népi kultúra, a népi műveltség egyáltalán nem Hamupipőke.

Tehát a *Kicsoda ön?*-t, ama hajós kérdést folyton és ismételten, vagy így, vagy úgy felteszik.

A finnekről azt olvastam, hogy az európai unióba való jutást kérelmező dokumentációjukba az egész finn népi kultúra tárgyi és szellemi szintézisét belefoglalták, mert ezt kérték, és mert maguk is fontosnak tartották. Azért, hogy meg tudják válaszolni, *kicsodák ők*.

Egy valamelyest hasonló magyar példát is említek: a Magyar Nemzet 1996. VII. 27-i számában pár soros tudósításban azt olvastam, hogy „Szerdán délután a kölni repülőtéren közel száz fiatal magyar néptáncos és dalokkal köszöntötte a magyar külügyminisztert, aki ma reggel adja át Brüsszelben a kormány által kitöltött és elfogadott EU-kérdőíveket”. Mi ez, ha nem egy újabb hajózás!? De miért kellett egy diplomáciai aktushoz ilyen méretű népviselet- és néptáncörítés?

De azt is megkérdezem: miért volt olyan fontos Magyarország számára a frankfurti könyvásár? Egyáltalán az a tény, hogy a könyvek által a magyar magaskultúra és tudomány mellett az egész Kárpát-medence magyar népi kultúráját is megjelenítsék? Véletlen-e az, hogy az uniós csatlakozás előestéjén szervezett *Európa Gála* című nagyszabású műsor keretében⁴ a Kodály- és Liszt-zeneszművek után a produkció kétharmadát Magyarország hat régióját képviselő hat nagy néptáncgyűttes műsora alkotta; az, hogy utánuk gyermek néptáncgyűttesek vették át a hatalmas színteret; az, hogy a Liszt-rapszódia Novák Ferenc⁵ komponálta kalotaszegi – tehát erdélyi! – néptáncbetétet jártak a szememben mindig királyinak ható gyönyörű viseletben?

⁴ 2003. április 9-én közvetítette az m2 televízió.

⁵ Neves magyarországi táncfolklorista, alkotó táncművész.

És a hannoveri világiállításán, 2000. június 26-án, a Magyar Nemzeti Napon a magyar miniszterelnök és a német kancellár, más neves politikusok jelenlétében miért volt fontos épp a csíkszeredai Székely Népi Nemzeti Együttes néptáncbemutatója? Szerintem az üzenet nemcsak arról szólt, hogy ilyen a magyar tánc egyik dialektusa, ilyenek vagyunk, amikor táncolunk, ilyen a mi viseletünk egy változata, hanem a magyarság államhatárokon túli térbeli dimenziójáról. A dolog érdekessége (pikantériája) az, hogy ugyanez az együttes, ugyanott, a román pavilon megnyitóján is fellépett. Itt pedig azt üzenté (szerintem), hogy Romániában létezik egy erős nemzeti közösség, mely kultúráját élte, éltetheti, és része a romániai kultúrának. Tehát van identitása. Identitásának pedig erőteljes vizuális-auditív képe a hallható, látható tánc, népviselet, zene, illetve ezek magabiztos szinkretikus tolmácsolása.⁶

A német beruházók stratégiájáról azt olvastam, hogy amikor ipartelepítést készítenek elő, utánanéznak, hogy a környék lakosságának milyen az iskolázottsági szintje, milyen vallási és népi szokásai, hagyományai vannak. Ezek szerint, hogy más példát ne említsek, a paraszti kultúra, a hagyományos műveltség akár gazdasági tényezőként mint katalizátor is számba jöhet.

Úgy gondolom, valamennyi példa korábbi kérdéseimre próbál válaszolni: önmagunk újrafogalmazásáról, a bemutatkozásról, a megismertetésről szól. Vagyis a nemzeti kultúra egy rétege össznemzeti érdek szolgálatába való állításáról.

Mit mutatunk be magunkról?

Az csak természetes, hogy azt mutathatjuk be, azzal ajánlhatjuk be magunkat másoknak, a világnak, amit az idő is hitelesített, mert letisztult az időben. Ezek az értékek csak a múlt időké lehetnek. Ezért mondta Csoóri Sándor egyik előadásában⁷ igen találóan, hogy nekünk képzeletben kell restaurálnunk a múltat ahhoz, hogy integrálódhassunk. Illyés Gyula pedig valamivel korábban arról beszélt, hogy nekünk nemcsak a jövőt, „a múltat is teremteni kell”. Olyan nép a magyar, mondta, akinek jelene és jövője számára fontos, hogy tud-e emlékezni. Illyés gyakorlati elméjén medítálva Csoóri így kérdez: „A rendrakást lehet-e ábrándozással kezdeni?” Aztán Illyést parafrazálva fogalmazza meg intelmeit: „Aki csak a jövőnek él, előbb-utóbb belevakul a jövőbe, és szélhámosság áldozatává válik.” A megíratlan idő „barbár, mint a teremtés előtti sötétség”.⁸ És hogy ez ismét ne tűnjön csak magyar szemléletnek és életérzésnek, elmondom, hogy a litván elnök egy alkalommal (1998-ban) a Duna TV-ben arról beszélt, hogy aki a múltját nem ismeri, az saját magát fosztja meg jövőjétől. Egy francia szerzetestől meg azt olvastam, hogy aki a múltját elfelejti, azt a világ is elfelejti.

Hirtelen eszembe jut Herder komor jóslata a magyarokról, amit *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* című, 1784–1790 között írt könyvében fejtett ki. Ebben megfogalmazta a magyar nép kihalásának lehetőségét, mondván, hogy a szlávok, németek, románok és más népek közt az ország kisebbségét alkotják, „és évszázadok múltán talán a nyelvüket is alig lehet megtalálni”.⁹ Kétségtelen, hogy ez a jóslat az akkori idők magyar közvéleményére, han-

⁶ Néhány más, hasonló esemény: a Budapesti Nemzetközi Vásárt a székelykeresztúri Pipacsok néptáncgyűttes Örökség c. műsorával nyitották meg (Romániai Magyar Szó 2002. IX. 21.); a Magyar Világ 2002 c. kiállításon (a BNV keretében) valamennyi határon kívüli magyar régió (Burgenland kivételével) népzene- és néptáncgyűttese fellépett műsorával (Romániai Magyar Szó 2002. IX. 23.); a Kelenföldi pályaudvar területén ismételték meg a Brassói pályaudvar c. előadást, amely „óriási sikert aratott. A produkciót hagyományörző zenészek és táncosok mutatták be” (Romániai Magyar Szó 2002. XI. 11–12.); felsorolhatatlan a testvérvárosi, -falusi kapcsolatok találkozóinak sora, ahol a bemutatkozások szintén népzenevel, néptáncsal kezdődnek.

⁷ Esztergomban, a magyar néprajzi szeminárium hallgatóinak, 1993. július 15-én.

⁸ Csoóri Sándor: *Nomád napló*. Bp. 1978. 224–225.

⁹ Herder, Johann Gottfried: *Eszméek az emberiség történetének filozófiájáról és más írások*. Bp. 1978. 13–14.

gulatára vészjelzéseként bénítólag hatott, hisz a kor levegőjében jelen volt II. József császár birodalmi érdekeket szolgáló, központosító, németesítő politikája. De hála Istennek nem hatott bénítólag a magyar nemesség, az akkori és későbbi értelmiség egészére. Az irodalom és művészetek legjobbjai, a magyar kultúra nagyságai a herderi gondolatmenetben a *népszellemet* (Volksgeist) is meglátták. Berzsenyi Dánielre, Vörösmarty Mihályra, Petőfi Sándorra, Arany Jánosra, Ady Endrere, Illyés Gyulára, Erkel Ferencre, Bartók Bélára, Kodály Zoltánra és még sokakra gondolok, akik „a Herder által megfogalmazott népszellelem gondolatára építettek, azokra a hatóerőkre, amelyek a nyelvben, a népdalokban, balladákban, mondákban, népszokásokban, jogszokásokban gyökereznek”.¹⁰

Ebben a gondolatmenetben fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy az idézett népszellelem megnyilvánulásai nagy gondolkodóink szemléletében nem pusztán népi-nemzeti sajátosságokat jelentettek, hanem a magyar nép és nemzet saját értékeit igazolták. Ezen értékek ápolására, kutatására, megmentésére, sajátosságainak felmutatására alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia (1825), épült fel a Nemzeti Színház és a Magyar Nemzeti Múzeum, alakult meg a Magyar Néprajzi Társaság (1889) – a nemzeti megújulás, a nemzeti lét megannyi intézménye, tudományos testülete, fóruma. És hogy mindez nemcsak magyar sajátosság és törekvés volt, tehát a párhuzam, illetve a hasonló eszmeiség kortüneti jelensége érzékeltetésének kedvéért említem, hogy a 19–20. századi román tudományos, művészeti és kulturális diskurzus jelentős része szintén a paraszti kultúra–nemzeti kultúra viszonyáról szól. A nemzeti jellegű intézményteremtés és repertoár ebbe az irányba tart, illetve ebből ihletődik, és szembeszegül a két világháború közötti, Eugen Lovinescu nevével fémjelzett „szinkretizmus elméletével”, vagyis az akkori idők globalizációs törekvéseivel.¹¹

A herderi gondolat, mely a nyelvet és népköltészetet tekintette egy nép igazi sajátosságának, népszerű volt a szláv népek számára is (ti. a Habsburg Birodalom keleti felében élő szláv népek számára), mivel „nemzeti kultúrájuk önálló arculatának kialakításához, nemzeti törekvéseik megerősítéséhez megerősítést láttak benne”.¹² Annál is inkább, mivel – jegyzi meg Gángó Gábor – „Kelet-Közép-Európa népei a kelleténél kevésbé voltak ellátva az etnotörténelem rekvizitumaival”.¹³

Mennyire könnyű dolguk van, jut eszembe, például az olaszoknak, franciáknak az etnotörténelem rekvizitumai, a nem felejtés tekintetében. Ismert a franciaországi híres Loire völgye, tele kastéllyal. A pusztán átutazás is elegendő ahhoz, hogy az arra járó szembesüljön a múlttal, megteljen annak levegőjével. Szólni sem kell, és a szellem s a lélek egyszerre mozdul, és – főleg ha francia – feltelik a nemzeti büszkeség tudatával, érzésével. Nem véletlen, hogy a Franciaországról szóló turisztikai kiadványok, ismertető filmek annyira rájátszanak „a nagy francia múlt” eme grandiózus realitására. Az igaz, hogy nekünk is, erdélyi magyaroknak vannak váraink, kastélyaink, de annál több a romunk. Ami pedig áll még a lábán, azt nem mi birtokoljuk.

Hát ezért kell képzeletben restaurálni a múltat. Ezért kell minden korban, minden nemzedéknek felépíteni nemcsak a jövőt, de a múltat is.¹⁴ Minden nemzedéknek fel kell fedeznie kultúránk egységét a nagy változások és váltakozások ellenére, az egyetemes emberit és magyart a

¹⁰ Lukács László: *A néprajzi látásmód az ezredfordulón. = Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón.* Szerkesztette Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya. Szentendre 2000. 121.

¹¹ Bővebben Crohmălniceanu, Ov. S.: *Literatura română între cele două războaie mondiale.* Buc. 1967. 21–50.

¹² Gángó Gábor idézett előadása. 3. jegyz.

¹³ Uo.

¹⁴ A holokausztra való legutóbbi emlékezés napján Izrael állam miniszterelnöke arról beszélt, hogy „nekünk tanítanunk kell a múltat” (Duna TV Híradó, 2003. ápr. 29.).

lokálisban. A nemzetképet így lehet mindig teljesebbé és időszerűvé alakítani: kitapintani az állandókat és a változókat benne.

A zsenik példája

Kultúránk nagyjai előremutatóan éreztek rá ennek fontosságára, arra, hogy a magyar nép alkotóerejét minden időben a nemzet belső energiájává kell tenni, és ráéreztek arra is, hogy ebben a folyamatban a népi műveltségnek is óriási szerepe van. Hiszen ha csak az utolsó százötven esztendőre gondolunk, láthatjuk, hogy több alkalommal is a népköltészet, a folklór forradalmat indított el az egyetemes magyar kultúrában. Petőfi és Arany költői hitvallására és költészetére gondolok. A Petőfi által megfogalmazott, de mindkettőjük által vallott kulturális felemelkedés és társadalmi felszabadítás programja közismert: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.”

Bartók és Kodály nagy vállalkozására is gondolok, ami azért rendkívüli, mert üzenetük nem ütközött nyelvi akadályokba, noha alkotásaikban az tört fel, összegződött és fogalmazódott meg, ami a magyarság népi kultúrájában a maga teljességében jelen volt: az egyetemes magyar lélek. Ők ketten a paraszti zenét beemelték az egyetemes zeneművészetbe, megteremtették a magyar zene nagyszerűségét. Mi több, elfogadtatták, elismertették a kultúrvilággal és általa a magyar népet is. Bartók és Kodály bevitte a parasztdalt a koncertterembe. A *Székely fonó* például egyedülálló kísérlet volt. Operába szánt alkotást fűzött össze Kodály a népdalokból: erdélyi, bukovinai, felvidéki gyűjtéseiből. Bemutatója 1932-ben volt az Operaházban, 1933-ban már a milánói Scalában voltak vele. Lehet-e ennél jobb startolást elérni magyar alkotással Európában? Szintén 1933-ban a londoni rádió sugározta a zeneművet, maga Kodály vezényelte. 1938-ban Németországban is bemutatják. Ugyanebben az évben a Magyar Operaház mutatja be Firenzében, majd a későbbi években Moszkvában, Bécsben. Feljegyzések szerint a világ érezte, értette és szerette a *Székely fonót*. Többen is leírták, hogy Kodály, de még inkább Bartók zenéje a 21. század zenéje, tehát a legmodernebb koré. Éppen ezért hangsúlyozom folyton, most Sagi Mária szavait idézve, hogy „amit Bartók és Kodály művészete reprezentál, abban a népművészet az autonóm művészet egyik forrásává válik”, és ami bizonyos szempontból még fontosabb, mert a folklór korszerű üzenetét jelzi, „nemcsak zenei anyagában, hanem világképének teljességében is”.¹⁵

Ugyanezt tette a román kultúrában Eminescu és Enescu is.

A folklórnak a nem folklórra kerülése (Voigt Vilmos kifejezése¹⁶) tehát távolról sem zárult le a 19. századdal, amikor a folklórhoz való fordulás tudatosan a nemzeti identitás megerősítését/megerősödését jelentette, amikor az alkotók hitvallásszerűen vallották: „Azáltal válunk nemzetté, hogy a magaskultúránkat is erre a nemzeti, paraszti alapra helyezzük.”¹⁷

Míg a korábbi korokban Európa-szerte a magaskultúra alkotóit a folklór megmentése, általa a nemzeti tudat és identitás erősítése motiválta, addig a 20. században a művészetek egyfajta belső meghasonlása, illetve a művészi stílus megújítása került napirendre. A folklór ebben az új helyzetben is igen fontos és érdekes „generatív kultúra”-nak¹⁸ bizonyult. Azért nevezem érdekesnek, mert annak ellenére, hogy a modern kor egyre inkább behálózza az életünket, életvitelünket, a népi kultúrából még mindig marad valami állandó „energiahordozó”. Ezt az új hely-

¹⁵ Sagi Mária: *A táncház*. Folklór Társadalom Művészet 4–5. Kecskemét 1978. 64.

¹⁶ Voigt Vilmos a folklorizmust parafrázálja így, vagyis a hagyományos folklórnak a modern kultúrába való beillesztését.

¹⁷ Vitányi Iván: *Zárszó*. Folklór Társadalom Művészet 4–5. Kecskemét 1978. 77.

¹⁸ Sagi: *i. m.* 65.

zetet Vitányi Iván így világította meg: „A múlthoz, a hagyományhoz való fordulás a jövőhöz való fordulással kapcsolódott össze.”¹⁹ Ez a törekvés Bartóknál különös hangsúlyt kapott. Népköltészethez való viszonyulása példázza, hogy „a folklórt nemcsak a hagyományos nemzeti művészetbe lehet átmenteni, hanem a legmodernebb, leghaladóbb, a világ problémáival teljes mértékben szembenéző művészetbe is”.²⁰

Felróják a folklórnak, hogy nem képes nyújtani a világnak azt a teljességet, amit az autonóm művészet nyújt. Kétségtelen, hogy nem, de ne felejtjük, hogy maga a teljesség nem elérhető, és ne mellőzzük azt se, hogy a folklórkultúra elsősorban a mindennapi lét kihívásaira válaszol. Ennek ellenére világképe mégis teljes. Úgy gondolom, hogy a népi kultúrán, a folklór-művészetben nem az emberi lét teljességének feltárását, tükrözését kell számon kérni, de becsülni kell az arra való törekvést, azt, hogy az élet egysége keresésének szemlélete hatja át. Ha csak egy olyan alapvető életérzés, mint az optimizmus, jelenlétét keresem, követem (izgalmas kutatási témának tekintem), csodálattal és megrendülten tapasztalom, mennyire átszövi, áthatja az emberi élet sorsfordulóinak szokásvilágát, rítusait, hiedelmeit, de ugyanakkor a folklórkalkulációk valamennyi műfaját, kategóriáját. Ezt az életszemléletet, ennek egységét sehonnan nem lehet jobban átvenni, kölcsönözni, mint a népművészet aktív elsajátításából. Aktív elsajátításából, hangsúlyozom, mert ha valaki csak szemlél valamit, attól még nem lesz szemlélete.

Nem csak magyar gyakorlat

Nem győzöm eléggé hangsúlyozni a sok megvető, lekezelő véleménnyel szemben. Hiszen felsorolni sem lehetne (az európai irodalom 20. századi műveit sem!), amelyekben százával találhatók mítosz- vagy meseszűzsék – az írók folklór-, illetve etnológiai ismereteinek bizonyosságai. De bizonyítás gyanánt akár az egész európai művészettörténet is megidézhető. Ami itt és most lehetetlen. De ki vonná kétségbe Beethoven, Verdi, Erkel, Brahms (a sor végtelen) folklorizmusát? Letagadható-e az a művészettörténeti tény, amit Sztravinszkij követett el 1913-ban Párizsban? Az orosz folklórelemeket felhasználó művek (*Tűzmadár*, *Petruska*) után korszakalkotó művet mutat be *A tavasz megszentelése* vagy *Tavasziünnep* címmel. Erről Biernaczky Szilárd így ír: „Sztravinszkij ösztönösen ráérez a törzsi művészet felhasználásának egyik legizgalmasabb lehetőségére, a rítus emberi-pszichológiai-érzelmi folyamatának katartikus vonásaira.” Az esemény azért korszakalkotó, mert Sztravinszkij művei nyomán a népzenei dallamfordulatok, „primitív hangrendszerű, improvizatív vagy díszítéssel melódiatípusok egész sor európai zeneszerző fontos művészi kifejezőeszközévé váltak”.²¹ (Mondanom sem kell, hogy közéjük tartozott Bartók is.) De ugyanúgy a rítus is mint sajátos cselekménytípus nagy érzelmi folyamatok kifejezésére, megjelenítésére. Erre számomra a legszebb példa Bartók *Cantata profanája*.

És hogy szélesítsük meg diverzifikáljuk érveinket, azt a közismertényt is megemlítem, hogy több nagy európai művészre az Európán kívüli folklór is hatott. „A képzőművészetek esetében a leglátványosabb példa nyilvánvalóan az afrikai mágikus szobrocskák inspirálta kubizmus megszületése. Azonban nem szabad megfeledkeznünk Van Gogh és Gauguin távol-keleti művészeti érdeklődéséről sem... Nagy hatást gyakoroltak Matisse és Picasso művészetére is a néger faszobrok.”²²

¹⁹ Vitányi: *i. m.* 78.

²⁰ Vitányi: *i. m.* 79.

²¹ Biernaczky Szilárd: *Neoetnologizmus az „európai” művészetekben*. Folklór Társadalom Művészet 4–5. Kecskemét 1978. 16.

²² Biernaczky: *i. m.* 11–12.

A „csendes forradalmak” egy másik megnyilvánulása,

amit szintén a folklór és úgy általában az egész népi kultúra indított el, „robbantott ki”, minden bizonnyal a szocialista internacionalizmus korára esik, amikor a Kárpát-medencében alig vallhattuk meg nyíltan magyarságunkat. Akkor, amikor önazonosságunkat a szocialista ideológia, az ún. „szocialista kultúra” veszélyeztette, akkor, amikor a marxista ideológia szintén globalizáló törekvése reális térbeli, de még inkább mentális világunk átszabását célozta meg. És akkor fontosabb kincsünk lobbant fel a hamu alól, mint a Loire-völgyi kastélyok: kezdtünk népdalt énekelni, balladát mondani, sok erdélyi fiatal fekete zsinóros szürkeposztó kabátot varratott magának, Erdély-szerte, de különösen a Székelyföldön kezdtek újra székely kaput állítani. Visszagondolva, egészen izgalmasnak tűnt a máréfalviak nonverbális „manifesztuma”: a kapuk virágdíszzeit diszkrétén, de félreérthetetlenül piros-fehér-zöld színtársítással festették.²³ A hetvenes években elindul – Magyarországon és Erdélyben – az ifjúság művelődésének egyik legizgalmasabb jelensége, a táncház és a hozzá kapcsolódó népzenei mozgalom. Határozott jelzése volt annak, hogy a városi ifjúság, az értelmiség újra a hagyományörzés felé fordul. A fiatalok ezrei vesznek részt benne. Az új mozgalom, új jelenség esztétikai problémákat is felvet, ugyanakkor a népművészet új jelentés- és rendeltetésváltását is. „Megjelenésében, sőt rekvizitumaiban is a múlthoz, abból is a paraszti múlthoz tartozik, most városi fiatalok ajkán-lábán, egész esztétikai magatartásában a mai élet szerves részévé válik... Nem a múltat akarják megmenteni, hanem a jelen vagy még inkább a jövő hangjának megtalálása érdekében fordulnak a népzenehez.”²⁴ Visszaemlékszem, a bukaresti tévé magyar szerkesztősége micsoda remek fogékonysággal és érzékkel tapintott rá arra, hogy a táncház egyben szervezőerő, egy olyan „forum”, mi több, intézmény, amelyik a magyarországi és erdélyi, később kárpát-medencei magyar fiatalokat összekapcsolja, az együvé tartozás és önkifejezés nagy emberi élményét alakítja, nyújtja. Erre érzett rá a politikai hatalom is, és a tévé közreműködését betiltották. Bodó Julianna a táncházba járás vizuális jelentését is megfogalmazza: „Az odajárók kötelességszerűen valamilyen parasztblúzt öltöttek magukra a farmer mellé... Viselőik tisztába voltak azzal, hogy az illető ruhadarabok hordozásával nemcsak öltözködtek, hanem demonstrálták a népi kultúrához való ragaszkodásukat és abbéli hitüket is, hogy a folklór olyan érték, amelyet a belőle kiragadott ruhadarab hordásával ápolhatnak.”²⁵ Szóval minden politikai, ideológiai kényszer és elhallgattatás, tiltás ellenére a népzene, a népköltészet, az építészet, a magyarosan szabott ruha, a néptánc és táncház, a menyasszony-vőlegény népviseletbe való öltözése városon (!), fiatal halott népviseletben való kísérése ugyanott stb. révén, a képzettársítás által közelünkbe került mindaz, amit nem láthattunk, amit nem mondhattunk ki közvetlenül: magyarságunkat. Népünk kultúrája képes volt megtermékenyíteni a lelkeket a steril, meddő időkben is, identitásunk olyan jeleit tudta küldeni olyan élethelyzetekben, amikor és amit sem elkobozni, sem lefegyverezni nem volt képes a hatalom. Az észtek „éneklő forradalma”, amivel a nagy Szovjetunió felbomlása után szembeszálltak az orosz nemzeti elnyomással, és kivívták függetlenségüket, egyedülálló a világon. Napokon át, több ezren, a stadionban és az államigazgatás központi épületei előtt egyfolytában tartó nemzeti- és népdalénekléssel arra kényszerítették az orosz tanokokat, hogy elhagyják a tallinni parlament térségét.²⁶

²³ Nem eldugott, félreeső utcákban, hanem a Csíkszereda–Székelyudvarhely közti főút mentén.

²⁴ Sági: *i. m.* 53.

²⁵ Bodó Julianna: *Jelképeink szerepváltása. = Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* Buk. 1987. 57.

²⁶ Erről a tallinni egyetem egyik professzorasszonya beszélt Jászberényben, a Magyar Néprajzi Szemináriumon, 1998. szept. 27-én.

Kós Károly példája

szintén bizonyossága a paraszti műveltség ezúttal az építészetet megtermékenyítő erejének.

Hogyan hozta létre azt az új építészeti stílust, amit ma *kósinak* nevezünk, és amely egyszerre hagyományos és korszerű?

Úgy, hogy a budapesti építészeti egyetem fiatal végzőseként, vázlatfüzettel és ceruzával elkezdte járni Erdély falvait – Kalotaszeget és a Székelyföldet –, és lerajzolta a népi építészeti valamennyi arra érdemes épületét, szerkezeti elemét, formáját. Aztán, és ez, ami megrendítő, a hatalmas mappákba gyűjtött anyag birtokában hirtelen szembesült az angol, skót és finn – Gottlib Eliel Saarinen – építészek modern építészeti törekvéseivel, és ezzel a lökessel eljutott arra a következtetésre, hogy a művészet általában az építőművészet a népművészet alapján és abból táplálkozva újulhat meg és lehet modern. Kós Károly népi építészeti gyökerező modern építészeti erejét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy képes volt bővíletébe ejteni egy angol építész, Anthony Gallt, aki büszke arra, hogy „ősi angliai szigetlakók ivadéka”, ennek ellenére egész munkásságát Kós Károly építészeti életművének kutatására tette fel. Az elmúlt évtized során Erdélyben felkereste Kós Károly építészeti színhelyeit, fotó- és tervrajzkiállításokat rendezett néhány erdélyi városban²⁷ és Budapesten, melyeken a mester és Kós stílusában fogant saját építészeti alkotásait mutatta be, monográfiát írt Kós építészetről.²⁸

Már nem a régi...

Kétségtelen, és most ennyi példa után ezt föltétlen el kell mondani, noha kikövetkeztethető eddigi elmélkedésemből is, hogy a népi kultúrának ma már nem a régi szerepe működik mindenhol, minden vonatkozásban és minden területen.

Amikor ítélkezünk, érzékelünk kell a társadalmi változásokat, azt, hogy a parasztság, amely ennek a kultúrának elsődleges létrehozója, széthullott mint következetes hagyományörző réteg. A parasztság amúgy sem volt saját műveltségének propagálója és ideológusa. Az ipari civilizáció, technika és technológia kiváltotta eltömegesedés járványa ellen, azért, hogy mégis ember maradjon az ember, az értelmiségnek kell felvennie a harcot. Példáim, gondolataim, burkoltan vagy nyíltan eddig is erről szóltak. Most Csoóri Sándorral is szólok: „A népművészetben, népi kultúrában felgyülemlett érzékenységet és tudást ki más vállalhatná egyelőre, mint az az értelmiség, amelyik ennek a gyökérkeresésnek (ti. a tiszta humánumnak) a történelmi fontosságát megértette?”²⁹

Fel kell tehát ismernünk azt, hogy megváltozott világunkban a népi kultúrának új, megváltozott szerepe van, és új hordozói vannak. Régi alakjában, régi rendeltetésében ma már alig találunk rá. Látnunk kell, hogy rég kilépett, és ez a 20. században következett be igazán, a létrehozó közösség köréből, és ma igen nagy mértékben járul hozzá, illetve felhasználják, jobban, mint eddig (az eddigi jelenségek tárházát nyitom) pl. a nemzeti kép (imázs) alakításához, megjelenítéséhez, de nem csak. A népi kultúra eme új színeváltozásait, egyre gyakoribb és meglepő megjelenéseit évek óta figyelem és jegyzem.³⁰

Ilyen értelemben említhetem a nagy sportrendezvények, olimpiai játékok nyitó- és záróünnepségeit, a díjazási ünnepségeket: ezek grandiózus folklórműsorok. Sydneyben például³¹ az

²⁷ Csíkszeredában 1995-ben volt a Csíki Székely Múzeumban.

²⁸ Megjelenése Budapesten van folyamatban.

²⁹ Csoóri Sándor: *Tenger és diólevél*. Buk. 1982. 114.

³⁰ Ezt a jelenséget *neofolklorizmusnak* szokás nevezni.

³¹ Csak a legutóbbiakat idézem, hisz ezek képi élményét még sokan felidézhetik.

olimpiai játékok nyitóműsorát az aborigének folklórára építették. Ugyanúgy eszembe jut a négy évvel ezelőtti norvégiai téli olimpia zárőnnepsége, amikor a norvég mesevilág és mitológia alakjai érkeztek a legmodernebb technikai eszközökkel az ünnepi „jégporondra”. És a legutóbbi amerikai téli olimpia megnyitőünnepsége?³² A törzsek zenéjének, rituális táncának, viseletének grandiózus parádéját láhattuk. Hét törzsfőnök törzsi viseletbe öltözve, törzsi fegyverzet felvértezve, dobzenére varázstáncot járva, ki-ki a maga törzsi nyelvén adta át az ajándékokat és üdvözölte a szervezőket, a közönséget. Ezeket tolmácsolták angol és francia nyelvre. Maga a megnyitő műsor üzenete is mitikus fogantatású volt: a népmeséből jövő „Fény gyermeke legyőzte a viharokat”.

Egyvalamit külön ki szeretnék emelni, mert nem tartom valószínűnek, hogy figyeltek rá, noha szerintem aki a kicsiben is keresi a nagyot, a lényegeset, észreveheti, hogy különös jelentése van. Az identitás megjelenítésére figyeltem fel, a népviselet új formái által. Ismert, hogy a világ csaknem valamennyi országából jövő sportdelegációkat a bevonulások alkalmával az ország nevét viselő táblával jelzik. Csakhogy sok nemzeti küldöttség érzi úgy (főleg a kis- és közepesek közül), hogy ez kevés nemzeti arculatuk, azonosságuk megjelenítéséhez. Ennek pótlására a nemzeti sportdelegáció felvonuló formaruháját saját népviseletük szín-, forma- és díszítőelemeiből alkotják meg.³³

2003 januárjában, a svédországi Malmöben rendezett európai műkorcsolya-bajnokság díjazási ünnepségein a díjakat minden alkalommal 6-6, mindig más-más tájegység népviseletébe öltöztetett leány hozta be.

De nemcsak a sportvilágban szokás „elővenni” a folklórt. 1999-ben a Magyar Állami Opera Japánban turnézott óriási sikerrel. A társulatot Micsikó császárné külön köszöntötte. Válaszként Pitti Katalin, az opera primadonnája elénekelt az *A csitári hegyek alatt* kezdetű magyar népdalt. Ötlete nem egyedül! A Budapestre látogató japán hercegi párt a parlamentben magyar néptáncal köszöntötték, mire a hercegi pár kísérete az *El kéne indulni, meg kell házasodni* kezdetű magyar népdallal válaszolt. Amúgy a látogatásnak diplomáciai, gazdasági, pénzügyi stb. rendeltetése volt. 2003 februárjában a marosvásárhelyi népi együttes magyar tagozata újra Japánban turnézott. Több mint harmincszor lépett fel. Újra, mert korábbról már ismerik az együttest, mert csodálják az erdélyi magyar és román táncokat, a népzénet, és készek nem kevés pénzt is fizetni érte. És mindenképpen gondolhatok az évente Európa-szerte szervezett sok-sok folklórfesztiválra, melyek funkciója már nem egy adott közösség által kifejezett életérzés, hanem látvány, spektakulum, mindenképpen esztétikai öröm, legtöbbször turisztikai vonzattal, szándékkal, érdekességgel.

A folklórkultúrának köszönhetően egy új turisztikai ágazat van kibontakozóban, hangsúlyosan épp a Kárpát-medencében: a folkturizmus/etnoturizmus. A modern társadalomban, ugyebár, megjelent a szabadidő-kultúra, ami a folklór éltetésének (a nemzeti ételízelekről nem is beszélve!) egy lehetősége. Ez természetesen azzal jár – és ezzel számolni kell –, hogy a folklórnak deformálódnia/reformálódnia kellett és kell ahhoz, hogy része legyen egy egészen más civilizációs szinten álló kultúrának: nevezhetjük (akár könnyű műfajú) szórakoztató kultúrának, ami ma valamennyi ország turisztikai piacán fellelhető. Viszont ez sem előzmény nélküli. Ellenkezőleg. Vitányi Iván jegyzi meg, hogy már Arisztotelész is megkülönbözteti *Politikájában* azokat a dalokat, amelyek igazi katarzist okoznak, és a műveltek fogyaszthatnak, azoktól a daloktól, amelyek a betelepülők számára valók. Ő dalversenynek nevezte azt, amit ma folklór-

³² Salt Lake Cityben volt a megnyitőünnepség 2002. február 9-én.

³³ Különösen emlékezetes volt a téli olimpián felvonuló koreai, mongóliai, nepáli, tadzsikisztáni sportolók téli formaruhája.

fesztiválnak neveznek.³⁴ A folklór korunkban, a nemzetközi turisztika új koncepciójában szolgáltatás (durva szóval, presztáció) is lett, mivel a folkturizmus a turisztika egyre nagyobb jelentőségű ágazatává vált. Nálunkfelé ez még nem felismert tény a lehetőségeink szintjén, sem minőségi, sem mennyiségi vonatkozásában, ha arra gondolok, hogy Magyarországon ma alig van település korszerűen berendezett tájház (falumúzeum) nélkül, hogy a skanzenek csaknem minden jellegű turisztikai programba integrálva vannak. Az viszont ígéretes, hogy egyre több erdélyi magyar összejövetel és nyugati folklórfesztivál nyújt lehetőséget az ifjúsági és gyermekegyütteseknek az otthonról való kimozdulásra, találkozásra, utazásra.³⁵

A politika világából is említek még egy példát a népi kultúra új szerepére. 2001 júniusában tartották Svédországban az EU és a tagjelölt országok kulturális minisztereinek tanácskozását, ahol a kulturális élet problematikáját tárgyalták. Nos „a házigazdák maradandó benyomásokat ígérő folklórral, zenés műsorokkal színesített programot állítottak össze a 28 országból érkező... vendégeknek”.³⁶

A magas tudományoknál is megállok egy szóra.

Köztudott, hogy a Nobel-díjas tudósoknak évente december 5-től ünnepsorozat, kulturális programokat szerveznek a svéd fővárosban. Azt olvastam, hogy ennek keretében egy teljes napot a népi kultúrának, a svéd folklór bemutatásának szentelnek. És mindez, ahogy én tudom, nem jelent leereszkedést a tudományok nagyjainak a műveltség valamilyen alacsonyabb szintjére, ellenkezőleg, gyönyörűséget. Egy nép zsenialitásáról szól ez a nap: arról, hogy mit tudott önerőből kiadni magából. Egy nép önmagába vetett hitét is sugallja. Annál kevésbé jelent nacionalizmust, mint itthon tartják bizonyos rétegek, semmiképp nem jelent „svédkedést”, mondom a magyarkodás, az önmagunkra süttöt stigma analógiájára. Mivel és hogyan igazolhatja megbízhatóan egy nép ama képességét, hogy megfelel az európai elvárásoknak, egyáltalán a világ elvárásainak, azt, hogy teljesítőképés, tehát megbízható, ha nem értéket teremtő múltjával, vagyis megalkotott szellemi és tárgyi javaival, kimunkált ethoszával, amely letisztult az időben, és ellenállt az időnek?

Mi erre a magyarázat?

Legelőbb talán egy vulgárisnak tűnő válasz kínálkozik: a curriculum-íratás divatjára gondolok. Nem pályázatot íratnak mindenkivel, az országokkal is? És nem pályázik ma mindenki, az országok is, hol erre, hol arra? És meg lehet-e kerülni az önmeghatározást, a bemutatkozást, a KICSODA ÖN? - kérdés megválaszolását? A népi kultúra nélkül csaknem elképzelhetetlen. Illetve a világban csaknem mindenhol úgy gondolják, hogy ez a legmeggyőzőbb és maradandóbb „névjegykártya”.

A népi kultúra, a folklórkultúra ma nem egy zárt közösség önkifejezésre alkalmas kultúrája, hanem a nemzeti vagy nemzeti közösség egyik szimbóluma, sajátos színe. A néptánc, népdal, népművészet hagyománya ma az egész nemzet/egy egész nemzet tulajdona, *mert felismeri magát benne és mások is felismerik benne őt*, műveltségi szinttől függetlenül. A folklór új társadalmi szerepére vall az a tendencia, hogy hagyományait egyre inkább alkalmasnak találják ar-

³⁴ Vitányi: *i. m.* 77.

³⁵ Néhány példa a közelmúltból: a 2000-tól évente sorra kerülő Erdélyi Sokadalom – Millenniumi Sokadalom című rendezvény (Szabadság 2002. VIII. 5.); Népzene- és néptáncalálkozó a sepsiszentgörgyi sportszarnokban (Romániai Magyar Szó 2002. XI. 7.); a székelykeresztúri Pipacsok néptáncgyüttes szardíniai turnéja (Romániai Magyar Szó 2002. IX. 21.); a balánbányai Ördögboroda gyermeknéptáncgyüttes dániai turnéja (Romániai Magyar Szó 2002. IX. 11.) stb. Évente ismétlődnek, illetve szaporodnak a magyar/magyaros ételfesztiválok, főzőversenyek.

³⁶ Hír a Romániai Magyar Szó 2001. V. 19-i számából, amit már a rendezvény előtt közöltek.

ra, hogy mindenki művészetévé váljanak, de az a törekvés is kitapintható, hogy a folklór a mindennapi élet esztétikumába integrálódjon. Vagyis egy hagyományos közösség (túlsúlyban a parasztság) művészete, műveltsége akár a nép, a nemzet sajátos ethosát kifejező művészete, kultúrája legyen.

A hovatartozás érzésének kifejezésére több példát is említettem, és úgy tűnik, hogy a globalizáció korában egyre erősödő lelki igényként jelentkeznek. Gángó Gábor arra a kérdésre, hogy *Miről ismerhető fel ma egy nemzet?*, így válaszol: „A nemzeti azonosság kérdésében nem a tények, hanem a szubjektív meggyőződések és mítoszok az irányadók.”³⁷ Tudatosan nem magyar példát idézek arra, hogy ebben is a folklór a referencia. Heinrich Bessler írta: „Ha ezt az éneket énekelem, vagy ezt a táncot táncolom, ezzel nemcsak kulturális nívómról teszek tanúságot [...], hanem azt jelképezem, hogy én ehhez a közösséghez tartozom.”³⁸

Más szempontból is próbálom megközelíteni a jelenséget.

Ma ott tartunk, hogy a közép-európai térség tudatosan törekszik az önszerveződésre, önkormányzatiságra, törekszik az európai közösségbe való bejutásra. A politikai diskurzus a „régiónk Európájáról” beszél. Néhány régió neve a mi térségünkben is egyre inkább közszójaban forog. Bizonyára a Székelyföld valamennyit megelőzi. A kérdésem az, mi lesz a régió tartalma a tagadhatatlanul fontos gazdasági érdekeken túl. Mert a gazdasági érdek, ha mással is nem fonódik össze, öncélúvá, aztán improduktívává válik. Kérdésemet az eddigi reflexiók fényében fogalmazom meg.

Az EU-t reklámozó, népszerűsítő adások a szabad munkaerő-áramlásról, a mozgásszabadságról áradoznak. Kétségtelen, hogy „mindenre kerül ember”, ahogy szólásmondásunk tartja. De úgy gondolom, hogy olyan emberek és közösségek is kellenek, akik önmagukat egy térséghez kötik, akik önmagukat tudják adni, és ezáltal a térséget is, a régiót is adják: gazdaságilag, társadalmilag, kulturálisan – anyagiakban és szellemiekben. Ahogyan a tengő-lengő, vándorló munkaerőre lesz vevő, úgy a stabil emberi értékekre, a sajátos, a lokális, az univerzalist hitelesítő kultúrára is lesz igény, kereslet és vevő. Azzal nem tudok megbékülni, mert megalázónak tartom, hogy magunkat csak félkész áruval, nyersvassal, fűrészáruval, olcsó munkaerővel és hasonlókkal tudjuk ajánlani. A fejlett országok önmagukat kínáló-ajánló gazdagságából – számtalan példa igazolja – nem hiányzik a kultúra, és benne a népi kultúra nem Hamupipőke.

Visszatérve tanulmányom címéhez, én furcsállom azt az óriási eltérést aközött, ahogyan a globalizáció ellen tiltakoznak azok, akik gazdaságilag, pénzügyileg, politikailag, társadalmilag látnak veszélyt benne, és milyen halkán hallatják a szavukat azok, akik a nemzeti kultúrákat védelmezik, féltik. Tudok az UNESCO néhány intézkedéséről *a szellemi kulturális örökség megóvására, újjáélesztésére, a hagyományos kultúra és folklór védelmére* vonatkozóan.³⁹ Üdvösek, de ki tud ezekről, ki retten meg tőlük? Persze a kultúra, benne a népi kultúra hanyatlása, mellőzése, veszélyeztetettsége közvetlenül, azonnal és érzékenyen kevesebbeket érint. Miképpen a természeti környezet pusztulását sem érzékelik sokan azonnal. *A még ráér cselekedni*-féle közöny szomorú tapasztalat. Úgy gondolom, nem kirakatokat zúzva-törve, mint az „utazó cirkusznak” nevezett globalizációellenes tiltakozók tábora teszi, de böles szóval szólni kell a kultúráról, sajátosan és másképpen a népi kultúra korszerűségéről, nagy spirituális értékeiről, arról, ami a mai ember számára is üzenet. Arról például, hogy a parasztság az élet állandó folytonosságában volt érdekelt, és ma is az. Ezért gyűjtött, halmozott, tartalékolta és nemzett gyermekeket. Háromat-négyet vagy többet is, hogy jusson ember a családot meghaladó küldetések tel-

³⁷ Gángó Gábor idézett előadása.

³⁸ Idézi Vitányi: *i. m.* 1978. 77.

³⁹ *Ajánlások*, UNESCO Közgyűlés, 1989. november 19.; *Cselekvési terv*, UNESCO 1999. évi konferenciája, Washington.

jesítésére is. A paraszti életfilozófia tudta, hogy az egyszerű újratermelés nem elég a társadalom humán szükségleteinek kielégítésére. Hittel állítom, hogy eme életfolytonosságot sugallja a parasztság egész kultúrája, miképpen az optimizmust is mint igen fontos életérzést. A születéstől a halálig, a vetéstől az aratásig. Én ebben a paraszttársadalom nagy gazdasági és társadalmi felelősségérzetét látom megnyilvánulni, ami nem mondható el egyértelműen a nem paraszti társadalom tagjairól. Ez egy olyan érték, amit ha egy nép, nemzet, nemzeti közösség nem vall magáénak, nem sok keresnivalója lesz a 21. század Európájában. A népi műveltségben ismeretlen a flanc és a kacat. Minden a lét eleme. Az anyagi és szellemi értékek felelős birtoklása maga a működő élet, a működő társadalom garanciája. Ez is üzenet!

Múltba, jelenbe, jövőbe kanyargó, aztán koncentrikus körökben járó gondolataimban a példák, tünetek sokaságával (anélkül hogy kimerítettem volna) próbáltam bizonygatni a népi kultúra új értékrendjét egy tágabb értékhierarchiában. Azt, hogy megbecsülése, tisztelete, művelése nem egy nép ügye, nem csak magyar ügy. Sőt talán a nagy és nagyobb népek számára még fontosabb, akárcsak a nemzeti érzés.⁴⁰ Minden nép és nemzet felelős nemzeti vagyonáért, az emberiség egyetemes értékeiért. Akkor tehát népi kultúrájáért is. Próbáltam azt is érzékeltetni, hogy a szétterjedő „világcivilizáció” idején a szabványosítónak tűnő Európának egyéni, sajátos színre is szüksége van. Hoffer Tamás figyelmeztetését megszívlelendőnek tartom: „A világra való derűs nyitottság érdekében jó, ha otthon vagyunk saját kulturális örökségünkben.”⁴¹

Mindez nem a hamu üzenete, hanem a parázsé.

⁴⁰ A közelmúltban több vezető európai napilap közreműködésével hat fejlett nyugat-európai országban végeztek felmérést arról, hogy kik az európai identitást legjobban kifejező történelmi személyiségek, alkotók, művészek. Nos, kiderült, hogy mind a hat ország közvéleménye a saját alakjait helyezi előnybe. Tehát az aktuális nemzeti keretekben való gondolkodás továbbra is erős. Bővebben: A Hét XXXIII. évf. 15. sz. 2003. április 17. 2.

⁴¹ Idézi Karácsony Molnár Erika–Tátrai Zsuzsanna: *Adalékok a hagyományörzés lehetőségeihez és módjaihoz a 21. század küszöbén.* = *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón.* Szerkesztette Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya. Szentendre 2000. 646.